

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ปรางค์ปู่เจ้า
ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย
อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี^{1*}

A Reconstruction of Prang Pu Ja,
at Na Chung Kiri, Kirimas district, Sukhothai province
Anuspong Kraikriengsri^{1*}

^{1*}คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

^{1*}Faculty of Architecture Naresuan University

Corresponding author E-mail address : anuspong@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อการสันนิษฐานรูปแบบที่สมบูรณ์ของตัวอาคารปรางค์ปู่เจ้าก่อนพังทลาย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบบูรณาการทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ การเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะ รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ร่วมกับการสำรวจรังวัดตัวโบราณสถานอย่างละเอียด สอบทวนระหว่างกัน และพิจารณาแนวทางในการสันนิษฐานรูปแบบของอาคารหลังนี้ จากกระบวนการดังกล่าว ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ปรางค์ปู่เจ้า ถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของศิลปะเขมร โดยสามารถแบ่งพัฒนาการขององค์ปรางค์ ได้เป็น 2 ระยะเวลา คือ ระยะเวลาที่ 1 อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 มีลักษณะเป็นปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมสัมพันธ์กับปราสาท ในศิลปะเขมร สมัยบาปวน ระยะเวลาที่ 2 ในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 มีการดัดแปลงตัวปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยต่อมุขด้านหน้ายาวออกมา ทำให้ปราสาทในสมัยที่ 2 มีลักษณะคล้ายกับปราสาทกลุ่มอโรคยาศาล ในศิลปะเขมร สมัยบาปวน

คำสำคัญ : ปรางค์ปู่เจ้า, สถาปัตยกรรมเขมร, ศิลปะเขมรสมัยบาปวน, ศิลปะเขมรสมัยบาปวน

ABSTRACT

“ A Reconstruction of Prang Pu Ja, at Na Chung Kiri, Kirimas district, Sukhothai province” is intended to assume complete structure of Prang Pu-Ja before ruin. This study uses Integrated Research in Architectural History, Comparison Forms of Art, Archaeology Excavation Report, and measuring the area of archaeological site to assume the feasibility of the original architectural construction of Pang Pu-ja. The result can be assumed that Pang Pu-Ja was built under the influence of Khmer art that can divided the development of structure into 2 periods First period was in 16th Buddhist Century. The structure was brick sanctuary in square shape that related to architectural style of Khmer Baphuon Period. Second period was during second half of 17th Buddhist Century to 18th Buddhist Century. The square structure has been altered by adding porch in front of the old structure. As a result, the structure in the second period resembled Arogayasala found in Khmer during Bayon Period.

Keyword : Prang Pu ja, Khmer architecture, Baphuon Period, Bayon Period

ที่มา และความสำคัญของการศึกษา

ปรางค์ปู่เจ้า เป็นปราสาทหินในศิลปะเขมร ตั้งอยู่บนยอดของเขาปู่เจ้า ในพื้นที่ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอศรีมหา จังหวัดสุโขทัย และอยู่ในแนวของเทือกเขาหลวงที่ทอดผ่านกลางพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ปราสาทหลังนี้อยู่ในสภาพพังทลายอย่างหนัก แม้ว่าจะเหลือสัณฐานของปราสาทอยู่บ้าง ทว่าก็ยากที่คนทั่วไปจะจินตนาการถึงลักษณะหากยังสมบูรณ์ของอาคารหลังนี้ ประกอบกับตัวปราสาทมีการต่อเติมทับซ้อนหลายยุคหลายสมัย ทำให้มีร่องรอยของชุดฐานต่าง ๆ ก่อพอกทับถมกันอย่างสับสน จึงเกิดคำถามของการวิจัยขึ้นว่า ลักษณะของปราสาทหลังนี้หากยังไม่พังทลายควรมีลักษณะเช่นไร รวมถึงการก่อสร้าง และการต่อเติมในแต่ละยุคสมัยนั้น ได้ส่งผลให้ลักษณะของปราสาทเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง เมื่อทำการสำรวจสถานภาพทางความรู้ปัจจุบัน พบว่ามีการศึกษาตัวปราสาทหลังนี้ในมิติของงานสถาปัตยกรรมน้อยมาก แม้ว่าจะเคยมีการขุดค้นทางโบราณคดี และมีการเสนอเป็นรายงานสรุปผลการขุดค้นในปี พ.ศ. 2540 อธิบายถึงการต่อเติมในยุคสมัยต่าง ๆ ตามลำดับ ทว่าข้อมูลดังกล่าว ก็ยังไม่เคยถูกนำมาตีความ และทำให้เกิดภาพเป็นรูปธรรมที่คนทั่วไปจะสามารถเข้าใจได้ อันเป็นการนำมาสู่การกำหนดโจทย์ในการศึกษาด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โดยใช้หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี ร่วมกับการสำรวจรังวัดตัวสถาปัตยกรรมอย่างละเอียด เพื่อสร้างภาพสันนิษฐานลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ปู่เจ้าเมื่อยังสมบูรณ์ อันจะนำมาสู่การเข้าใจตัวโบราณสถานแห่งนี้มากขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษา ตรวจสอบชุดความคิด คำอธิบายเกี่ยวกับปรางค์ปู่เจ้า เพื่อนำไปสู่การสร้างสมมติฐานและกรอบคิดในการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปรางค์ปู่เจ้า
2. เพื่อศึกษา สำรวจรังวัดซากสถาปัตยกรรมปรางค์ปู่เจ้า ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้ได้แบบแผนผัง รูปด้าน และรูปตัดสำหรับการใช้ในการวินิจฉัยเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรมก่อนการพังทลาย และพัฒนาการในยุคต่าง ๆ
3. เพื่อวิเคราะห์ ตีความหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี และร่องรอยที่เหลืออยู่บนซากโบราณสถาน อันจะนำไปสู่การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตัวปราสาทก่อนการพังทลาย ซึ่งจะทำได้ภาพที่ชัดเจน และเปิดประเด็นการถกเถียงใหม่ ๆ เกี่ยวกับปราสาทหลังนี้

ขอบเขตของการศึกษา

พื้นที่ในบริบทของปรางค์ปู่เจ้า ที่พิกัดทางภูมิศาสตร์ เส้นรุ้ง (ละติจูด) 16 องศา 53 ลิปดา 55 พิลิปดาเหนือ เส้นแวง (ลองจิจูด) 99 องศา 43 ลิปดา 49.8 พิลิปดาตะวันออก ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอศรีมหา จังหวัดสุโขทัย เป็นขอบเขตหลัก และการศึกษาเชิงเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทในกลุ่มศิลปะเขมร ในเขตสาธารณะรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย รวมไปถึงกลุ่มศิลปะเขมรในประเทศไทย เป็นขอบเขตรอง

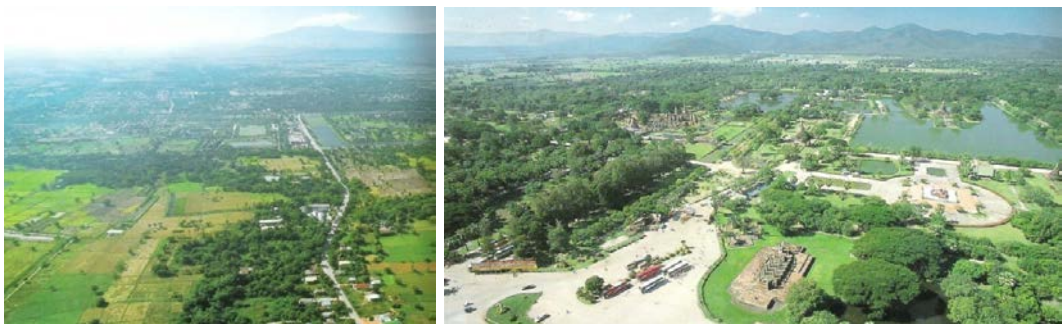
ที่ตั้ง และความสัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่โดยรวม ของปรางค์ปู่เจ้า

เขาปู่เจ้า อยู่ในบริเวณเทือกเขาประพักษ์ หรือเทือกเขาหลวงที่มีแนวเขาต่อเนื่องจากเหนือลงไปทางใต้ อันมียอดเขาสูงสุดคือ ยอดเขาหลวง นับเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของผู้นับในลุ่มน้ำยม มาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตามที่กล่าวในจารึกบางหลักของสมัยสุโขทัย อ้างถึงพระขงฟงผี หรือเทวดาอารักษ์ภูเขา ตามความเชื่อสืบเนื่อง เรื่องการนับถือผีในดินแดนแถบนี้

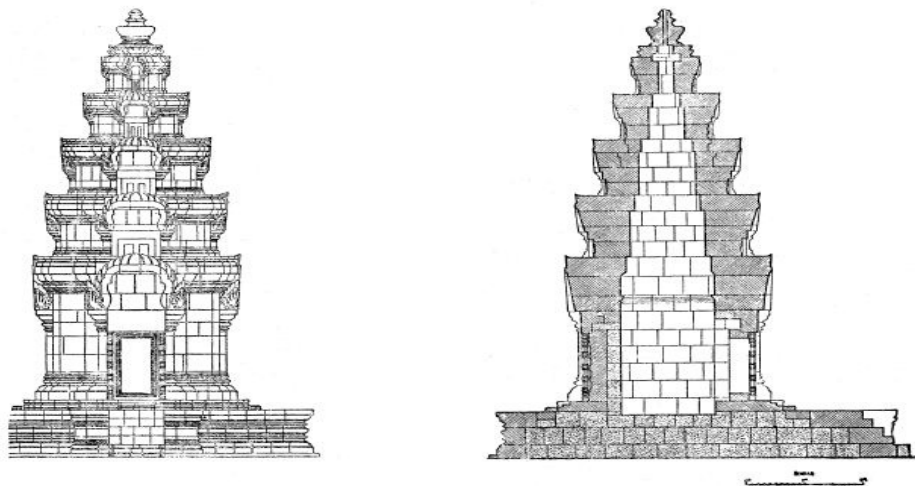
ปรางค์ปู่เจ้า เป็นปราสาทศิลปะเขมรที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่พบในพื้นที่ที่ภายหลังอยู่ในขอบเขตอาณาจักรสุโขทัย ลักษณะเป็นปราสาทหลังเดียวบนฐานเตี้ย ใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง มีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 พบฐานรูปเคารพขนาดใหญ่ ซึ่งน่าจะเป็นฐานของศิวลึงค์ และรูปสลักหินทราย ซึ่งสร้างตามคติสำคัญของลัทธิบูชาพระศิวะในยุคนั้น ตัวปราสาทพังทลายลงซึกหนึ่ง แต่ยังเห็นร่องรอยการก่อซ้อนชั้นขึ้นไปตามระเบียบของปราสาทแบบเขมร ซึ่งอาจเทียบกับปราสาทที่มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 หรือในช่วงที่เรียกว่า ศิลปะแบบบาปวนถึงนครวัด ของศิลปะเขมร

ปรางค์ปุ่จำ ถูกประกาศขึ้นทะเบียน ตามประกาศกรมศิลปากร วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ลำดับที่ 13 มีเนื้อที่ 27 ไร่ 2 งาน 64 ตารางวา (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษ 37 ง. วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2541) กรมศิลปากรชุดแต่งและบูรณะปรางค์เขาปุ่จำ พบหลักฐานที่น่าสนใจมากมาย เช่น ขึ้นส่วนประติมากรรมรูปบุคคล ซึ่งอาจเป็นเทวรูปมีรูปแบบทางศิลปกรรมอยู่ในช่วงเดียวกันกับตัวปราสาท คือราว พ.ศ. 1500 ลงมา แต่ก็มีลักษณะที่เป็นพื้นเมืองค่อนข้างมาก

การค้นพบปรางค์ปุ่จำ ซึ่งเป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมแบบเขมรที่สร้างบนภูเขา ในบริเวณลุ่มน้ำยม แถบเมืองสุโขทัยนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถือเป็นหลักฐานอันแสดงถึงการแพร่ขยายเส้นทางจากศูนย์กลางอาณาจักรเขมรในที่ราบลุ่มทะเลสาบ หรือเมืองพระนครหลวงของกัมพูชา ขึ้นมาถึงลุ่มน้ำยม สันนิษฐานว่าโดยผ่านที่ราบสูงโคราชมาก่อน ซึ่งมีเมืองลพบุรีหรือละโว้ เป็นศูนย์กลางหลัก และใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา-น่าน-ยม ขึ้นมาจนถึงบริเวณภาคเหนือตอนล่างของไทย ขึ้นมาพบกับเส้นทางสายตะวันออก- ตะวันตก ที่เชื่อมจากต่งเกีย เข้ามายังลุ่มน้ำโขง และพาดผ่านไปลงอ่าวมะตะบันที่พม่า ซึ่งทำให้พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำยมแถบนี้ กลายเป็นชุมทางการค้า การคมนาคม และเติบโตขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนเมืองศูนย์กลางการปกครองในนามของอาณาจักรสุโขทัย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงความสัมพันธ์กับอารยธรรมเขมรโบราณหลงเหลืออยู่ ดังตัวอย่างของปรางค์ปุ่จำแห่งนี้ด้วย (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2555)

ภาพ 1 ทศนียภาพของเมืองสุโขทัย โดยมีเทือกเขาหลวงทอดตัวอยู่เบื้องหลัง (ที่มา-หนังสือภาพถ่ายทางอากาศ 3 เมืองประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชาลัย-กำแพงเพชร)

ภาพ 2 ภาพลายเส้นแสดงรูปด้าน และรูปตัดของปราสาทศิลปะเขมร แบบบาปวน (ที่มา-The Monuments of The Angkor Group-Maurice Glaize

ลักษณะทางศิลปสถาปัตยกรรม และข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดี ของปราสาทปู่จ่า

สภาพปัจจุบัน

ปราสาทปู่จ่ามีทางขึ้นอยู่ทางทิศตะวันออก เฉียงไปทางทิศเหนือเล็กน้อย ทางขึ้นสร้างจากก้อนหินชนวนต่างขนาดกันไป วางซ้อนเป็นขั้นบันได ในปัจจุบันทางขึ้นนี้ชำรุดจนใช้การไม่ได้ เหลือแต่เพียงแนวหินที่พังทลายลงเป็นทางลาดชัน มีผิวดินลูกรัง สลับกับหิน พอให้เห็นเป็นเส้นทางขึ้นสู่ยอดเขา

บริเวณยอดเขาอันเป็นที่ตั้งของปราสาทปู่จ่า ในปัจจุบันมีการปรับพื้นที่ จนเรียบเป็นลานกว้าง ได้มีการนำเศษอิฐที่พังทลายลงมาจากองค์ปราสาทไปกองด้านข้าง เพื่อเปิดพื้นที่โดยรอบให้เข้าถึงได้โดยสะดวก ตามกระบวนการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรม ส่วนร่องรอยการทับซ้อนอาคารในระยะต่าง ๆ ก็ให้คงสภาพไว้ โดยไม่ต่อเติมใหม่ โดยกรมศิลปากรได้จัดทำแผน ป้ายสื่อความหมายแสดงงานอนุรักษ์ และการวิเคราะห์รูปแบบการใช้พื้นที่ในระยะต่าง ๆ

ระบบฐานรากของปราสาทปู่จ่านั้น ใช้การบดอัดหินกรวด และใช้ทรายละเอียดบดทับชั้นบนสุด เพื่อรองรับฐานขององค์ ปราสาท ทั้งนี้วิธีดังกล่าวต่างจากเทคนิควิธีในการเตรียมฐานรากในสถาปัตยกรรมเขมรที่นิยมใช้ศิลาแลงเป็นฐานรากสำหรับตัว เรือนอาคาร

ปราสาทปู่จ่า ใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างองค์ปราสาท ก่ออิฐแบบไม่สอปูน แต่ใช้เทคนิคการผนวอิฐให้เรียบเสมอกัน และอาจใช้ยางไม้เป็นตัวประสาน ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาองค์ประกอบของวัสดุเชื่อมประสานนี้ว่ามีส่วนผสมใดบ้าง มีความแตกต่างกับเทคนิควิธีที่ใช้ในสถาปัตยกรรมเขมร และจามปา อย่างไร สันนิษฐานว่า ผงอิฐทั้งหมดจะถูกฉาบปูนให้เรียบ ทว่าปูนฉาบได้กะเทาะหลุดร่วงลงทั้งหมด

ภาพ 3 ภาพถ่ายทางอากาศของปราสาทปู่จ่า บ้านนาเชิงคีรี ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และผังบริเวณปราสาทปู่จ่า ตามประกาศขึ้นทะเบียน โดยกรมศิลปากร (ที่มา : Google Earth และกรมศิลปากร)

ภาพ 4 ทิวทัศน์ภาพ และถนนลูกรัง โดยรอบเขาปู่จ่า อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย (ที่มา : อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

การขุดค้นทางโบราณคดี

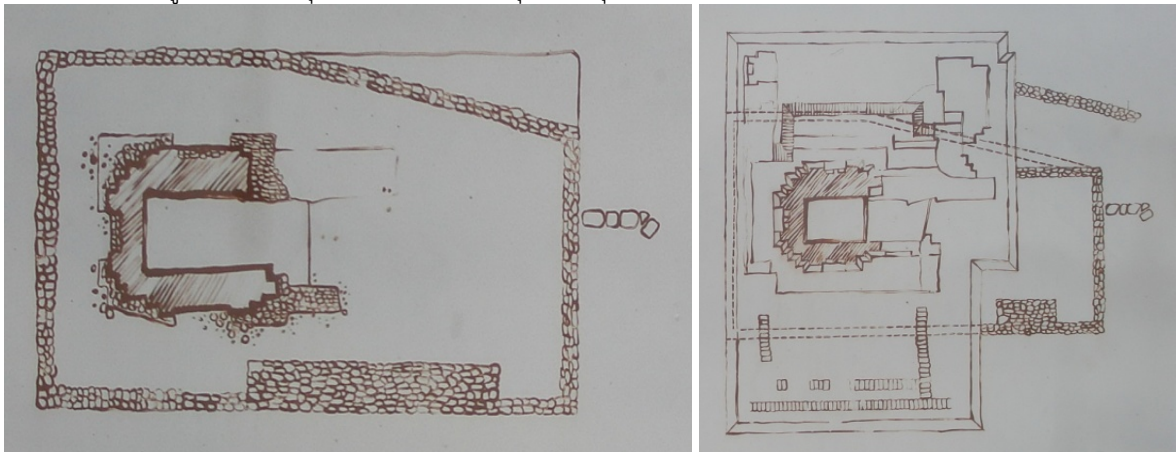
กรมศิลปากร โดยสำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 จังหวัดสุโขทัย ได้ทำการขุดแต่ง และบูรณะ ปรางค์ปู่ย่า ในปี พ.ศ. 2540 (ปฐมนิธิ, หจก., 2540) พบการทับซ้อนของช่วงเวลาในการก่อสร้าง และบูรณะ เป็น 3 ช่วง สำคัญ ดังนี้

ระยะที่ 1 มีการปรับพื้นที่บริเวณยอดเขา โดยบดอัดด้วยกรวด และทราย จากนั้น ปรับพื้นที่ให้เรียบ แล้วจึงก่อสร้าง อาคาร ที่มีลักษณะฐานสี่เหลี่ยม มีการยกเก็จบริเวณมุมของอาคาร อันคล้ายคลึงกับโบราณสถานที่เมืองโบราณอุทอง และ เมืองโบราณนครปฐม จากลักษณะดังกล่าว น่าจะกำหนดอายุให้อยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 (ปฐมนิธิ, หจก., 2540)

ระยะที่ 2 มีการรื้อถอนฐานอิฐ ของระยะที่ 1 ออกบางส่วน แล้วก่อเป็นแนวกำแพงกันดิน จากนั้นจึงบดอัดด้วยกรวด และทรายเข้าไป และสร้างอาคารทับขึ้นไป จากการขุดแต่งพบเป็นลักษณะอาคารที่คล้ายคลึงกับฐานที่ใช้ก่อสร้างเป็นปราสาท 3 หลังเรียงตัวกัน เช่น ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ และ ปราสาทนางรำ จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น ทว่า ปราสาทที่เขาปู่ย่า กลับถูกปรับเปลี่ยนเป็นปราสาทหลังเดียว เพื่อใช้ประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา ทั้งนี้พบโบราณวัตถุชิ้น สำคัญ คือ ประติมากรรมศิลาส่วนพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร มีรูปแบบคล้ายกับศิลปะแบบบาปวน ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 พบส่วนเศียร และท่อนล่างของเทวสตรี มีรูปแบบคล้ายกับศิลปะแบบนครวัด ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธ ศตวรรษที่ 17 ดังนั้น กิจกรรมในระยะที่ 2 นี้ สันนิษฐานว่า มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงพุทธศตวรรษที่ 18 (ปฐมนิธิ, หจก., 2540)

ระยะที่ 3 มีการดัดแปลงพื้นที่ส่วนหน้าเป็นอาคาร โดยใช้ก้อนหินก่อเป็นแนวคั่นกันโดยรอบ แล้วบดอัดด้วยหินขนาดต่าง ๆ กรวด รวมไปถึงชิ้นส่วนของแท่นฐานรูปเคารพเดิม ที่ถูกทุบทำลาย ซึ่งอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงลัทธิทางศาสนา การต่อ เดิมส่วนนี้เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

จากนั้น มีการบดอัดชั้นบนสุดด้วยทรายละเอียด มีการขุดหลุมเพื่อปักเสาอาคารจนลึกลงไปถึงระดับดินในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 อีกด้วย สันนิษฐานว่า มีลักษณะเป็นวิหารโถงแบบศิลปะสุโขทัย หลังคาทางปากซ้ายมือเครื่องไม้มุงกระเบื้อง พบ แนวฐานอาสนสงฆ์ ก่อขานกับแนวอาคารด้านทิศใต้ ได้ค้นพบเศษเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง และเครื่องสังคโลกจาก แหล่งเตาเผาศรีสัชนาลัย และสุโขทัย สันนิษฐานว่ากิจกรรมในระยะที่ 3 นี้ น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงพุทธ ศตวรรษที่ 21 ซึ่งอยู่ในสมัยความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย (ปฐมนิธิ, หจก., 2540)

ภาพ 5 แผนผังของปรางค์ปู่ย่า ระยะที่ 2 และระยะที่ 3
(ที่มา-สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 กรมศิลปากร)

ภาพ 6 ชิ้นส่วนประติมากรรม ค้นพบที่ปรางค์ปู่จ่า ในระยะที่ 2
(ที่มา-โบราณวัตถุ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง ภาพถ่ายโดย สุรเชษฐ์ แก้วสกุล)

การบันทึกสภาพสถาปัตยกรรม ปรางค์ปู่จ่า

การบันทึกสภาพปรางค์ปู่จ่า จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc ประกอบข้อมูลเพื่อการสันนิษฐานรูปทรง ในขั้นตอนต่อไป เริ่มจากการบันทึกภาพถ่าย และเก็บข้อมูลโดยรอบของผังบริเวณ อันแสดงให้เห็นถึงบริบทของบริเวณพื้นที่โดยรอบปรางค์ปู่จ่า ซึ่งมีเส้นทางถนนคอนกรีตจากวัดนาเชิงคีรี ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอศรีมหา จังหวัดสุโขทัย ทอดเข้าถึงเชิงเขาปู่จ่า และมีถนนลูกรังวนรอบเนินเขาปู่จ่า ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยภาคสนามได้สำรวจพื้นที่โดยรอบพื้นที่ราบบนเขาปู่จ่า โดยการบันทึกสภาพ และแสดงในงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc เพื่อใช้ในการแสดงรูปแบบของการวางผังศาสนสถานปรางค์ปู่จ่า

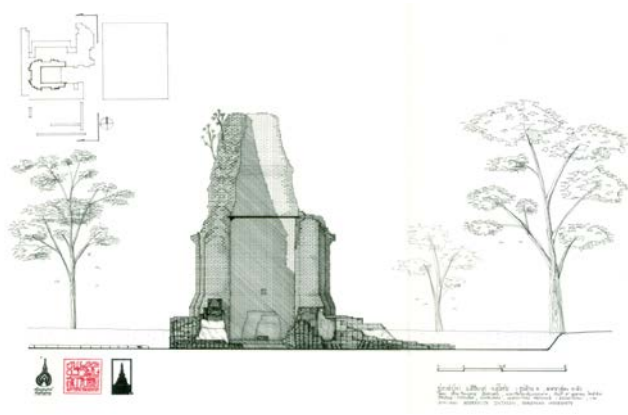
สภาพปัจจุบันของปรางค์ปู่จ่า ด้านทิศตะวันออก มีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม โดยผนังปราสาทด้านทิศตะวันออก และทิศเหนือพังทลายลงเกือบทั้งหมด ทำให้เห็นผนังภายในด้านที่เหลือน้อยอย่างชัดเจน ด้านเทคนิค และวัสดุก่อสร้าง ผนังปราสาทใช้เทคนิคการก่ออิฐทั้งแบบสอปูน และไม่สอปูน พบร่องรอยการฉาบปูนที่ผนังเพียงเล็กน้อย เข้าใจว่าปูนฉาบได้กะเทาะหลุดร่วงลงทั้งหมด บริเวณกลางเรือนธาตุมีแท่นฐานศิลาแลงวางอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ได้สำรวจผนังก่ออิฐภายใน และพื้นที่ด้านหน้าปรางค์ปู่จ่า โดยการบันทึกสภาพ และแสดงในงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc

สภาพปัจจุบันของปรางค์ปู่จ่า ด้านทิศใต้ มีสภาพที่สมบูรณ์กว่าด้านอื่น ๆ ผนังปราสาทในด้านนี้ แสดงให้เห็นถึงชั้นซ้อนของส่วนยอดปราสาทจำนวน 2 ถึง 3 ชั้น และปรากฏช่องหน้าต่างหลากหลายให้เห็นอย่างชัดเจน จำนวน 2 ชั้น ในส่วนที่เป็นหน้าบันนั้น พังทลายลงเกือบทั้งหมด โดยในชั้นคันทวยเรือนธาตุมีสภาพสมบูรณ์ที่สุด มีการเจาะช่องอิฐ ให้เสมือนช่องประตูหลอก ที่สำคัญมีการยกเก็จในบริเวณมุมของผนังเรือนธาตุ ออก 5 มุม โดยลักษณะภายนอกของผนังปราสาทด้านทิศใต้ นี้ สามารถใช้เป็นโครงสร้าง ในการเขียนแบบรูปทรงสันนิษฐานปรางค์ปู่จ่าได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ได้สำรวจผนังก่ออิฐภายนอก และพื้นที่ด้านทิศใต้ขององค์ปรางค์ปู่จ่า โดยการบันทึกสภาพ และแสดงในงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc

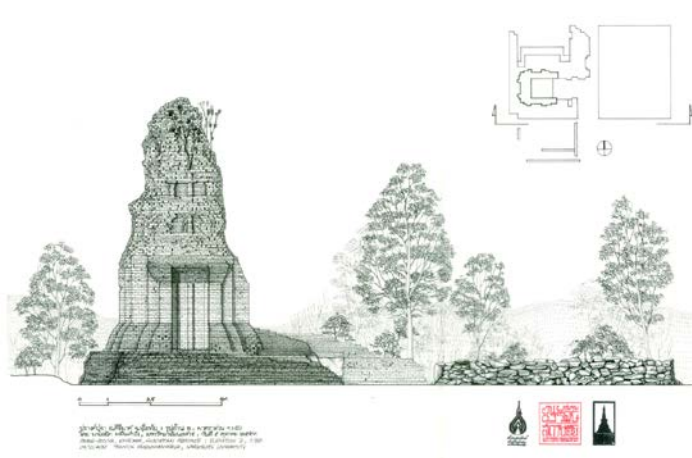
สภาพปัจจุบันของปรางค์ปู่จ่า ด้านทิศตะวันตก มีสภาพที่สมบูรณ์รองลงมาจากด้านทิศใต้ ซึ่งผนังทั้งสองด้านนี้ มีการยึดเหนี่ยวโครงสร้างเชื่อมติดกันไว้ ทำให้องค์ปรางค์ยังคงสภาพอยู่ได้ ผนังทิศใต้ของผนังด้านนี้ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ ส่วนผนังฝั่งทิศเหนือ มีลักษณะเว้าแหว่ง เนื่องจากผนังปราสาทด้านทิศเหนือพังทลายลงเกือบทั้งหมด ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ได้สำรวจผนังก่ออิฐภายนอก และพื้นที่ด้านทิศตะวันตกขององค์ปรางค์ปู่จ่า โดยการบันทึกสภาพ และแสดงในงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc

สภาพปัจจุบันของปรางค์ปู่จ่า ด้านทิศเหนือ มีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมต่อเนื่องมาจากผนังด้านหน้าทางทิศตะวันออก โดยส่วนยอดของผนังปราสาทด้านนี้ พังทลายลงทั้งหมด เหลือเพียงส่วนผนังเรือนธาตุ โดยในชั้นคันทวยเรือนธาตุ มีการเจาะช่อง

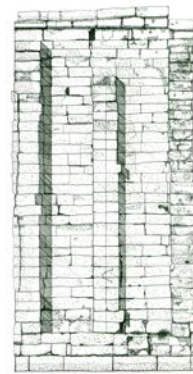
อิฐ ให้เสมือนช่องประตูหลอก ที่สำคัญ มีการยกเก็จ ในบริเวณมุมของผนังเรือนธาตุ เหมือนผนังด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ได้สำรวจผนังก่ออิฐภายนอก และพื้นที่ด้านทิศเหนือขององค์ปรางค์ปูจา โดยการบันทึกสภาพ และแสดงในงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc เมื่อได้ทำการจัดทำแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc ซึ่งแสดงลักษณะ ปัจจุบันของตัวปรางค์ปูจาเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้แบบดังกล่าว เป็นเค้าโครงสำหรับการสันนิษฐานรูปแบบ ร่วมกับ หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

ภาพ 7 ทศนิยมภาพ และรูปด้านทิศตะวันออก ของปรางค์ปูจา อำเภอศรีมอช จังหวัดสุโขทัย
(ที่มา : อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc : นายวีระยุทธ อินทะเสน ชมรมอนุรักษ์
สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร

ภาพ 8 ทศนิยมภาพ และรูปด้านทิศใต้ ของปรางค์ปูจา อำเภอศรีมอช จังหวัดสุโขทัย
(ที่มา : อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc : ธนิก หมั่นคำวัง ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
มหาวิทยาลัยนเรศวร)

ภาพที่ 9 : ภาพถ่ายและรูปด้านทิศเหนือ ของปราสาทคูบัว อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุโขทัย
ที่มา : อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc : อนุสรณ์ เทียงแท้ ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
มหาวิทยาลัยนเรศวร

ภาพ 9 ทศนิยมภาพ และรูปด้านทิศเหนือ ของปราสาทคูบัว อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุโขทัย
ที่มา : อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc : อนุสรณ์ เทียงแท้ ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
มหาวิทยาลัยนเรศวร

ระเบียบการก่ออิฐ การเชื่อมต่อผนังอาคาร และภาพขยายประตู-ช่องหน้าต่างหลอก ของปราสาทคูบัว อำเภอศีร์ษะเกษ
จังหวัดสุโขทัย (ที่มา-ภาพถ่ายโดย อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และงานเขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc
โดย ปรียา กิมขาว ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร)

การเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะ

ปราสาทคูบัว เป็นปราสาทเขมร ก่อด้วยอิฐ มีเส้นกำกับทรงเป็นพุ่ม จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบว่าปราสาทหลังนี้ ถูก
สร้างขึ้นในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 16 และมีลักษณะของศิลปะบาปวน จากการศึกษพบว่าปราสาทอิฐศิลปะบาปวน
กระจายอยู่อย่างกว้างขวางในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อาทิ กู่กาสิงห์ ปราสาทพระธาตุชุม กู่พระโกณา
ปราสาทพนมวัน ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทสารถายเหงา (ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ-Database of Archeological Site in North-Eastern Thailand) ในกลุ่มปราสาทเหล่านี้ มีปราสาท
ยายเหงา ซึ่งยังมีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์ และคงเหลือเหลือตัวสถาปัตยกรรมจนเกือบถึงยอด จึงได้พิจารณานำองค์ประกอบ
ทางสถาปัตยกรรมของปราสาทยายเหงา มาใช้เป็นรูปแบบในการสันนิษฐานรูปร่างของปราสาทคูบัว

ภาพ 10 ภาพแสดง ปราสาทยายเหงา (ที่มา-<https://www.facebook.com/พาเลาะ-1756422141271246/>)

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ของปราสาทปู่จ๋า

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ของปราสาทปู่จ๋า ในงานวิจัยนี้ ได้นำเสนอภาพแบบ 3 มิติ เพื่อแสดงรูปทรงสันนิษฐานของปราสาทปู่จ๋า โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี ร่วมกับรังวัดสถานที่จริง และงานเขียนแบบสถาปัตยกรรมด้วยเทคนิควิธี Vernadoc โดยกลุ่มนิสิต ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร ประกอบกับการศึกษาค้นคว้า ทั้งภาคเอกสาร และภาคสนาม เพื่อเปรียบเทียบรูปทรงของปราสาทปู่จ๋า กับปราสาทในศิลปะเขมร จากแหล่งโบราณสถานอื่น ๆ นำมาวิเคราะห์ และทำการสันนิษฐานรูปแบบ จากการประมวลข้อมูลตามขั้นตอนดังกล่าว พบว่า สามารถสันนิษฐานรูปแบบขององค์ปราสาทปู่จ๋า โดยแบ่งเป็น 2 สมัย

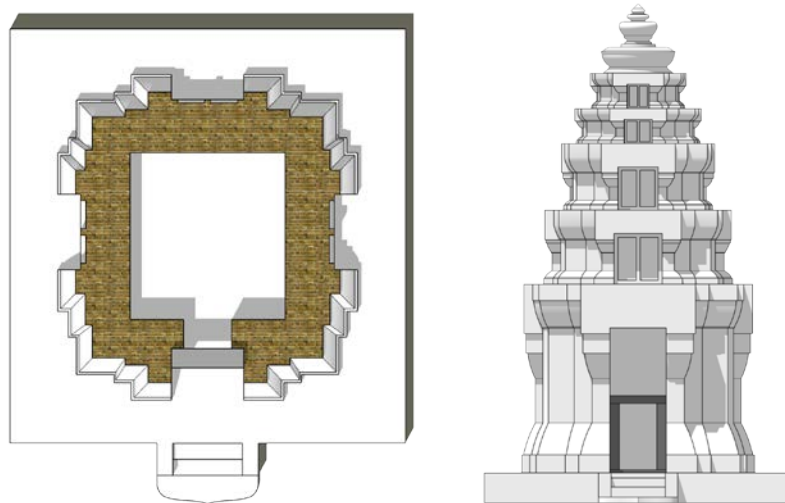
การสันนิษฐานรูปแบบปราสาทปู่จ๋า สมัยที่ 1

มีการสร้างปราสาททับไปบนฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าดั้งเดิม ที่น่าจะเป็นฐานของอาคารไม้ หรือฐานที่เตรียมไว้สำหรับการใช้งานบางอย่างที่ไม่มีข้อมูลเพียงพอจะทราบได้ในขณะนี้ ปราสาทดังกล่าว ถูกสร้างขึ้นในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 16 (ปฐมนิธิ, หจก., 2540) ร่วมสมัยกับศิลปะบาปวน ในเขมร ทั้งเมื่อทำการเปรียบเทียบรูปแบบกับปราสาทอิฐศิลปะบาปวน ที่พบกระจายอยู่มากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ปราสาทยายเหงา ก็พบว่ามีลักษณะที่แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะบาปวน สอดคล้องกับหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จึงจะใช้แม่แบบจากปราสาทอิฐในศิลปะบาปวน ในภาคอีสาน เป็นเครื่องมือในการบูรณะส่วนที่พังทลายไปให้คืนกลับมา โดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

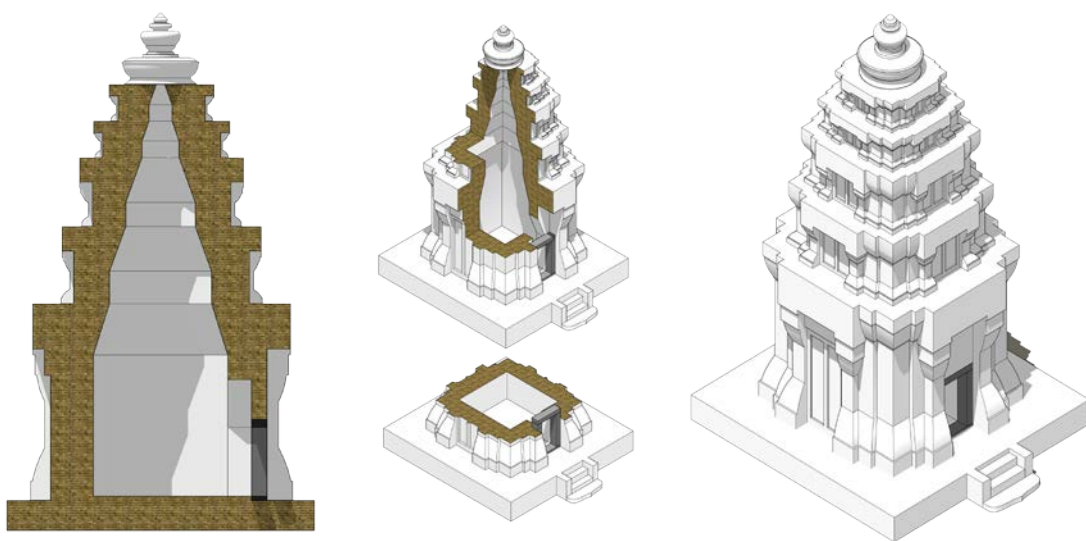
ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทปู่จ๋า ในสมัยแรก ส่วนฐาน มีลักษณะเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยม เกือบจัตุรัส กว้างออกจากฐานขององค์ปราสาท ด้านละประมาณ 60 เซนติเมตร ยกขึ้น สูงจากระดับพื้นดิน ประมาณ 1 เมตร โดยมีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้า ทางทิศตะวันออก ประกอบด้วยราวบันได และอัมพจรรยูปโค้งปีกกา อยู่ด้านล่าง

ส่วนเรือนธาตุ หรือส่วนกลางขององค์ปราสาท ประกอบด้วยเรือนธาตุ ที่มีลักษณะคล้ายอาคารสี่เหลี่ยม มีการยกเก็จยื่นออกมา 3 ระดับ ซึ่งจะต่อเนื่องขึ้นไปกับการยกเก็จของส่วนยอด บริเวณกึ่งกลางของชั้นเรือนธาตุด้านทิศตะวันออก ปรากฏช่องซุ้มประตูซึ่งใช้เป็นช่องประตูเข้า-ออก ศาสนสถานแห่งนี้ ส่วนบริเวณกึ่งกลางของชั้นเรือนธาตุ ที่เหลืออีก 3 ด้าน เป็นช่องประตูหลอก มีลักษณะเป็นผนังที่เจาะช่อง เสมือนเป็นบานประตู 2 บาน ประกอบกันอยู่เหนือช่องซุ้มประตูขึ้นไป ประดับด้วยซุ้มบันแถลง ในทุก ๆ ด้าน

ส่วนยอด ประกอบด้วย ชั้นเรือนยอด 3 ชั้น ลักษณะคล้ายฐานปัทม์ หรือฐานบัวหน้ากระดาน ซ้อนกันขึ้นไป โดยลดขนาดขึ้นไป โดยเส้นกรอบรอบรูป มีลักษณะโค้งเข้าเล็กน้อย คล้ายทรงฝักข้าวโพด บริเวณกึ่งกลางของชั้นเรือนยอดแต่ละชั้น ปรากฏช่องซุ้มบันแถลง หรือช่องหน้าต่างหลอก ทั้ง 4 ด้าน ลักษณะเป็นผนังที่เจาะช่อง เสมือนเป็นบานหน้าต่าง 2 บาน ประกอบกันอยู่เหนือช่องซุ้มบันแถลงขึ้นไป ประดับด้วยซุ้มบันแถลง ในทุก ๆ ช่อง ส่วนมุมของฐานปัทม์ ทั้ง 4 มุม มีการยกเก็จยื่นออกมา 3 มุม ขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป จนถึงฐานรองรับจุดสูงสุด ซึ่งประดิษฐานยอดอมรกะ หรือหม้อน้ำ ซึ่งมีลักษณะคล้ายผลพิททอง

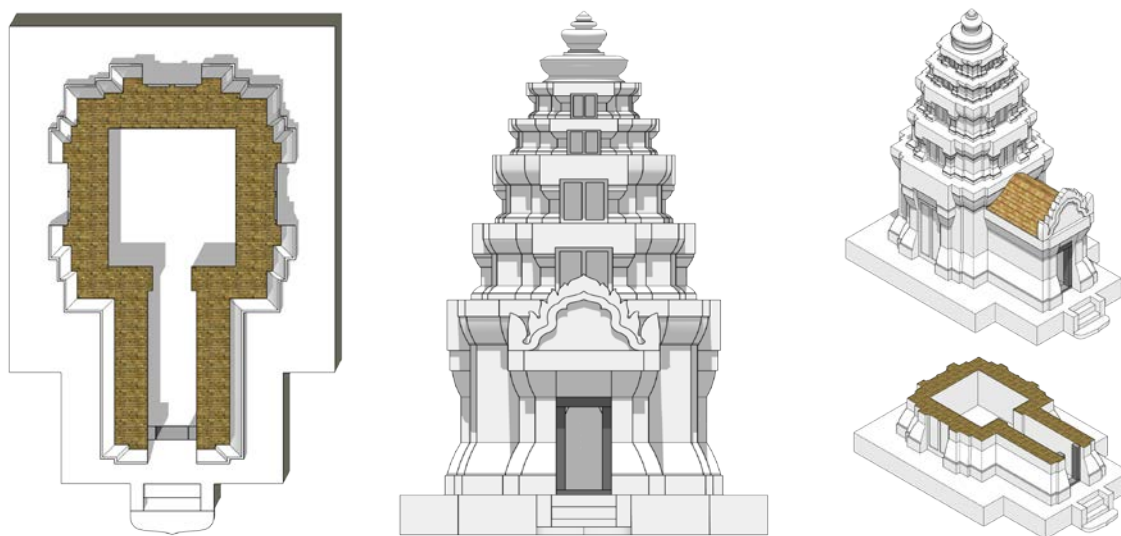
ภาพ 11 ภาพสันนิษฐานแผนผัง และรูปด้านทิศตะวันออกของปราสาทปู่จ๋า สมัยที่ 1
(ที่มา : อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

ภาพ 12 รูปตัดแนวการก่ออิฐ แสดงความสัมพันธ์ของแผนผัง กับโครงสร้าง และภาพไอโซเมตริก ของปราสาทค์ปุ้จำ
(ที่มา : อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

การสันนิษฐานรูปแบบปราสาทค์ปุ้จำ สมัยที่ 2

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 (ปฐมนิกษ์, หจก., 2540) มีการก่อพอกมุขด้านหน้าโดยก่อเป็นแนวผนังยืดยาวออกมา มีระยะการก่อยื่นอยู่ที่ 3.5 เมตร การก่อพอกดังกล่าว จะทำให้มุขหน้ายืดยาว และทำให้ปราสาทค์ปุ้จำ มีลักษณะคล้ายอาคารกลุ่ม อโรคยาศาล ในสมัยบายัน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวัสดุที่ใช้ต่อเติมเป็นอิฐ ด้วยระยะที่เหลืออยู่สำหรับก่อแนวโค้งขึ้นไปเป็น ประทุนหลังคานั้น เหลือระยะอยู่น้อย การก่ออิฐขึ้นไปเป็นหลังคานั้นคงไม่สามารถกระทำได้ ดังนั้น มุขที่ก่อยื่นออกมานี้ น่าจะ ถูกคลุมด้วยหลังคาที่เป็นเครื่องไม้ และเนื่องจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบเพียงกระเบื้องสี่เหลี่ยมแบน แบบพื้นเมือง ไม่พบ กระเบื้องกาบกล้วยที่นิยมใช้ในสถาปัตยกรรมเขมร และไม่พบบราลี หลังคาคลุมมุขหน้าดังกล่าว จึงน่าจะมุงด้วยกระเบื้องแบน และไม่ประดับบราลีอย่างสถาปัตยกรรมเขมรสมัยบายันทั่วไป แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่เป็นพื้นเมืองอย่างมาก จากการต่อเติม ในสมัยนี้

ภาพ 13 ภาพสันนิษฐานแผนผัง รูปด้านทิศตะวันออก และความสัมพันธ์ของแผนผัง กับโครงสร้างของปราสาทค์ปุ้จำ สมัยที่ 2
(ที่มา : อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

สรุปผลการศึกษา

ปราสาทปู่จ่า เป็นปราสาทอิฐที่แรกสร้างขึ้นในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 16 ในศิลปะบาปวน องค์ปราสาทตั้งทับอยู่บนแนวของฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งไม่อาจทราบจุดประสงค์ หรือลักษณะของอาคารที่เคยตั้งอยู่บนฐานดั้งเดิมนั้นได้แน่ชัด องค์ปราสาทที่ถูกสร้างขึ้นในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 16 นี้ ได้ถูกต่อเติมครั้งใหญ่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ตรงกับช่วงศิลปะบาปวน โดยมีการก่อพอก मुखหน้าจากมุขสัน ให้เป็นมุขยาวออกมา และทำให้อาคารมีลักษณะคล้ายสถาปัตยกรรมแบบอโรคยาศาล

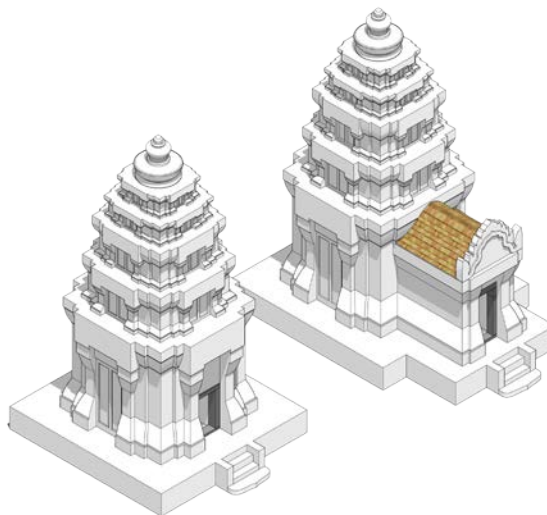
หลังจากการเสื่อมลงของอารยธรรมเขมร และการรุ่งเรืองขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย ได้มีการเข้ามาใช้พื้นที่ปราสาทปู่จ่าสืบเนื่องต่อมาอีกจนราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 พบว่ามีร่องรอยของการสร้างอาคารโถงด้วยโครงสร้างไม้ขวางด้านหน้าองค์ปราสาท โดยอาจมีหน้าที่เป็นปะรำพิธี แต่เนื่องจากมีหลักฐานที่ค่อนข้างน้อย จึงละการสันนิษฐานรูปแบบในสมัยสุโขทัยนี้ไว้จนกว่าจะมีข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น

ภาพ 14 ภาพเปรียบเทียบแผนผัง ของปราสาทปู่จ่า สมัยที่ 1 และสมัยที่ 2
(ที่มา : อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

ภาพ 15 ภาพเปรียบเทียบรูปด้านหน้า ของปราสาทปู่จ่า สมัยที่ 1 และสมัยที่ 2
(ที่มา : อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี)

ภาพ 16 ทักษะภาพเปรียบเทียบ ของปราสาทปูจา สมัยที่ 1 และสมัยที่ 2
(ที่มา : อนุสรณ์ ไกรเกรียงศรี)

เอกสารอ้างอิง

ปูลานรักษ์, หจก. (2540). “รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดีปราสาทเขาปูจา บ้านนาเชิง ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุโขทัย.” เสนอต่อสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 สุโขทัย.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม และผู้เขียนแบบด้วยเทคนิควิธี Vernadoc ดังรายนามต่อไปนี้
นางสาวตรีทิพย์นิภา เอกอาลักษณ์ ผู้เขียนแบบผังบริเวณ
นางสาวกนกวรรณ พันเจ็ก ผู้เขียนแบบแผนผังปราสาท
นายวีระยุทธ อินทะเสน ผู้เขียนแบบรูปด้านทิศตะวันออก
นายธนิก หมั่นคำวัง ผู้เขียนแบบรูปด้านทิศใต้
นางสาวพรนภา กรุดเงิน ผู้เขียนแบบรูปด้านทิศตะวันตก
นางสาวอนุสรณ์ เทียงแท้ ผู้เขียนแบบรูปด้านทิศเหนือ
นางสาวปริยา กิมขาว ผู้เขียนแบบขยายประตูหลอก และช่องหน้าต่างหลอก
นายสุรเชษฐ์ แก้วสกุล ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม และผู้ช่วยเขียนแบบรูปทรงสันนิษฐานด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์
นายกฤษดา สว่างวันชัย ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม
นายสหพล ออมสิน ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม